

Terminologiaren datu base bat hizkuntzaren didaktikarako¹

*Kepa Larrea Muxika
Maite Monasterio Bernaola
Mikel Zabala Lopez de Maturana*

kepa.larrea@ehu.es
Hizkuntza eta Literaturaren Didaktikaren Saila
Bilboko Irakasleen Unibertsitate-Eskola
Euskal Herriko Unibertsitatea.

GAKO-HITZAK: Unibertsitate hezkuntza. Datu basea. Terminologia. Estandarizatzea. Hizkuntza. Didaktika. Hizkuntza-interferentzia.

1. SARRERA

Euskara unibertsitate-irakaskuntzan sartuta dagoen une honetan, erantzukizun handikoa da gure hizkuntzaren erabilera tekniko-zientifikoa oso arreta handiz zaintzea eta lantzea, are gehiago euskarak arlo horretan aspaldiko tradizioz izan ez duenean. Hala ere azken urteotan urratsak eman dira hizkuntz normalizazioaren arloan. Ibilera horretako pertsona eta talde askoren ahaleginak aipa genitzake, besteak beste Euskaltzaindiaren, UZEIren edo Elhuyarren ahaleginak hiztegi gintzan eta terminologian, baita EHUrenak ere, ikerketaren eta irakaskuntzaren eguneroko jardueraren bidez. Orain arte egin diren ekarpen horiek guztiak gure lanean ezinbestez aintzakotzat hartzekoak izan dira.

Hortaz, Euskararen hiztegi gintzak bultzada handia eduki du azken urteetan. Horri esker, gaur egun badira hiztegi orokorrak eta arlo askotako

¹ Lan hau oinarrituta dago EHUK onartutako proiektu batean (NUPV07/02: «Hizkuntzaren didaktikari buruzko lexikoaren datu basea sortzea») eta beraren bidez hizkuntzaren didaktikan euskaraz erabiltzen den terminologia datu base batean bildu eta aztertu dugu. Proiektu honetan ekoiztutako datu basea eskuragarri dago ondoko web orrian: Bilboko Irakasleen UE, «HIZDABA, Hizkuntzaren Didaktikaren Lexikorako Datu Basea» (zip, 6.928KB). 2009-05-02. http://www.irakasleen-ue-bilbao.ehu.es/p230-content/eu/contenidos/informacion/magisbilbo_baliabide_didaktiko/eu_bal_dida/baliabide_didaktikoak.html

hiztegi bereziak ere bai, batez ere zientziari eta teknikari dagozkienak. Alabaina, oraindik hizkuntza eta literaturaren didaktikaren alorra nahiko antzu legoke, UZEIren aspaldiko ekimen birengatik ez balitz: *Hizkuntzalaritza hiztegia* (1982) eta *Glotodidaktika hiztegia* (1987). Bada, dena den, duela zazpi urte egindako beste ahalegin bat, Lontxo Oihartzabalek eta Karlos Santiagok besteak beste talde lanean egin eta aipatu beharrekoa: *Hezkuntza ikerkuntzarako lexikoa* (2001). Baina liburu honetan ez da definiziorik agertzen, soilik hitzak edo esamoldeak alfabetikoki ordenaturik sei hizkuntzatan: euskaraz, gazteleraz, ingelesez, frantsesez, katalanez eta galizieraz. Azkenik, ibilbide honetan Euskaltzaindiaren Literatura Ikerketa Batzordearen argitalpena jaso beharra dago: *Literatura terminoen hiztegia* (2008). Ikusten denez, bada helburu eta irizpide anitzez, handik eta hementik 25 urtetan zehar tartekaturik hizkuntzaren didaktikaren terminologia zehazteko erabil daitezkeen hainbat lan.

Hala ere, urte horietan guztietan ikerketa linguistikoeek aurrerapen handiak izan badituzte ere, ez dira modu berean islatu hizkuntzaren didaktikaren terminologian, hots, gure ikerlanaren objektuan. Kontuan izan, sarri askotan hizkuntzaren didaktika arloko terminologia beste zientzia batzuetako lexikotik elikatzen dela, batez ere linguistika, soziologia, psikologia edo pedagogia bezalako zientzietatik. Baina horrelakotan, sarri askotan terminoek esanahi eta erabilera berezia hartzen dute didaktikan. Esate baterako, «iraupen laburreko oroimena» bezalako terminoek esanahi berezia eta ñabardura ezberdinak hartzen dituzte psikologian edo hizkuntza idatziaren didaktikan. Are gehiago, kontzeptu horiek euskaratzeko hainbat arazo izaten dituzte. Nola itzuli bestela «*memoria a corto plazo*»? «berehalako oroimena / epe laburreko oroimena / epe motzerako oroimena / iraupen laburreko oroimena» (!?). Arazo hori, jakina, ez da euskararena bakarrik, beste hizkuntzetan ere gertatzen da (ingelesez, adibidez: «*short term memory / short time memory*») baina euskararen estandarizazio maila urriak areagotzen du arazo hori. Horrela, bada, esan daiteke, terminologia zientifikoaren zedarripen maila hizkuntzaren estandarizazio mailarekiko zuzenki proportzionala dela.

Ildo horretatik, euskararen beste arlo batzuetan bezala, normalizazio faltak eta ondoko hizkuntzen (gazteleraren eta frantsesaren) eraginak eta interferentziek arazoa okerrago bilakatzen dute hizkuntza eta literaturaren didaktikan. Adibidez, gazteleraz «*escritura*» edo frantsesez «*écriture*» terminoa zenbait kontzeptu ezberdin identifikatzeko erabiltzen da: idazteko egintza, idazteko trebetasuna, grafia, letra, ekoizpena... Euskaraz, berriz, baditugu hainbat hitz antzeko kontzeptuak identifikatzeko: «idazte», «idazmen», «idazketa» eta «idazkera» bakoitzak bere esanahia duelarik; baina gazteleren eraginez, euskaraz era nahasian erabiltzen dira guztiak.

Are gehiago, didaktika arloan, badira kontzeptu batzuk, berdinak izan gabe, oso mugakideak direnak, hala nola: «*educación*», «*formación*», «*instrucción*», «*enseñanza*», «*aprendizaje*» edo, «*estudio*». Eta, askotan inola-

ko bereizketarik egin gabe, horiek guztiak «hezkuntza» eta «irakaskuntza» hitzen bidez itzultzen ditugu. Horietako bakoitzak hain esanahi espezifikoak du, ezen ezin baitira denak zaku berean sartu. Horregatik, etxeko harrobia gehiago landu beharra dago edo, bestela, lan hori egin bitartean, jatorrizko testuan datozen bezala errespetatu behar ote diren galdetzen diogu geure buruari: «hezkuntza», «formazio», «instrukzio», «irakaskuntza», «aprendizaiak», «ikasketa» (!?). Irizpideak irizpide, erabilerak berak erabakiko du, azken batean, hitz-hautaketa horien egokitasuna.

Hori dela eta, itzulpenetan ere arazoa ez da makala, batez ere jatorrizko testua ondoan ez daukagunean. Izan ere, arestian aipatutako adibideek erakusten dutenez, askotan ez dakigu hitz jakin batek zein kontzeptu adierazten duen, edo itzultzen duen. Askotan, belarria gidari bakarra dugula, ondo badatorkigu, aurrera goaz, hausnarketa sakonik egin gabe: batzuetan hitz egokiagorik ez dakigulako edo hizkuntza-tresna egokiagorik ez dugulako. Eta bitartean zehaztasunak, zientzia guztietarako oinarritzko printzipioak, ihes egiten digu. Oraindik ere gure artean nagusi den sakabanatze semantikoak saihestu nahian, ahalegindu beharko genuke hizkuntzaren didaktikari dagokion hiztegi berezia ahalik eta zehatzen ematen.

2. TERMINOLOGIA ARAZOAK

Azken urteetako aurrerapenak gorabehera, badira hainbat arazo hitzen erabilerari dagozkionak. Arazo horietariko batzuk euskararen egoerak eragindakoak dira: batetik euskararen normaltasun falta, bestetik inguruko erdaren eragina eta, azkenik, arrazoi ezberdinengatik, erabiltzaileen gabeziak eta hortik datorkien euskararen erabilera traketsa bezain erreala: «Komunitateko hiztun askok esparru gutxi batzuetara mugatuta dagoen erreperitorio linguistikoa baino ez dute ezagutzen» (Zabala eta Elordui, 2005: 17). Egoera horrek eragindako hizkuntz arazoak islatzen dira euskaraz ekoiztutako idazkietan, batzuetan adierazi nahi den mezua ilunduz eta, besteetan, itzulpenetan batez ere, erdarazko jatorrizko testua aldamenean izan gabe, nekez uler daitezkeen testuak sortuz. Konparazio baterako, Eusko Jaurlaritzak gaztelaraz egin eta euskarara itzultitako OCD (Oinarritzko Curriculum Diseinua, 1992) arakatu baino ez da egin behar.

Hiztegi elebidunei dagokionez, bada zer esanik. Euskal hiztegiak azken hogeita hamar urteetan egin duen aurrerabideaz jabetzeko, adibidez, aski da ikustea 1977ko Euskal *Hiztegi Modernoa*-tik 2009ko *Euskalterm*-en azken eguneraketara arte alderdi guztietatik dagoen aldea. Ia izendegi itxurako hiztegia izatetik, adiera eta adibide asko jasotzen duen egiazko hiztegia izatera igaro dira hiztegi elebidunak. Gainera, adibideen indar argigarriaz jabetu dira, hau da, hiztegiak konturatu dira hizkuntza bat, beste gauza askoren artean, esapideen eta esaldien erregistroa ere badela, eta, hortaz, hizkuntza baten hiztegiaren betekizuna hizkuntza horretako esal-

dien berri ematea dela batez ere. Ildo horretatik, hitzak testuinguruan kokatzen ikasi du euskal hiztegitantzak. Hori guztia hiztegi elebidunei aplikatuz, esan genezake hiztegi elebidun baten zeregina, hitzen ordainak ematea baino gehiago, hizkuntza bateko esapide eta esaldien ordainak testuinguru jakinetan ematea dela.

Bestalde, gero eta hiztegi espezializatu gehiago argitaratzen badira ere, argi dago hiztegiek ezin dituztela konpondu hizkera tekniko-zientifikoa zehazteko ager daitezkeen arazo guztiak, hizkuntzaren bestelako baliabideak ere tartean sartzen direlako. Adibidez, lexiko zientifikoa izena eta izen-sintagma dira nagusi (Ensunza eta beste, 2002: 220) eta izenak sortzeko baliabideetariko bat atzizkien bidezko eratorpena da. Hori aukera bat bada ere, askotan, euskarazko aditz nominalizatuaren erabilgarritasuna alde batean uzten da.

Horrela, «alfabetakuntza*» eta «alfabetizazio*» terminoen kaltetan, «*literacy training*» (en) / «*alphabétisation*» (fr) / «*alfabetización*» (es) adierazteko, «alfabetatze» (eu) Euskaltzaindiak eta Euskaltermek termino bakarizat onartzen badute ere, ez da gauza bera gertatzen «*decoding*» (en) / «*décodage*» (fr) / «*descodificación*» adierazteko hautatutakoekin; horretarako Euskaltzaindiak ez baitu termino bat bera ere proposatzen eta Euskaltermek aukeran hiru eskaintzen baititu: «deskodetza / deskodifikazio / deskodetza» (eu). Egoera horrek bi motatako arazoak planteatzen ditu. Batetik, esanahiari dagokionez, *-keta*, *-zio* eta *-tze* atzizkiak ez dira erabat baliokideak, eta horrek hitzen balio semantikoan eragina dauka. Eta bestetik, sintaxiari dagokionez, atzizki horien bidez sortutako hitzek deklinabide marka ezberdinak eskatzen dituzte:

Noren	Zer
Testuen / testuaren deskodetza	Testuak / testua deskodetza*
Testuen / testuaren deskodifikazio	Testuak / testua deskodifikazio*
Testuen / testuaren deskodetza	Testuak / testua deskodetza

Alabaina, aditz nominalizatuaren egituretan Orpustan irakasleak (1997: 24-25), Iparraldeko tradizioari jarraituz, genitibodun formak lehenesten ditu, anbiguetatea saihestearren.

Arazoak korapilatzen dira lokuzioen kasuetan. Adibidez, «*language acquisition*» (en) / «*acquisition du langage*» (fr) / «*adquisición del lenguaje*» (es) itzultzeko sei aukera aurkitu ditugu: «hizkuntz jabekuntza, hizkuntzaz jabetze, hizkuntza(-)eskurapen, hizkuntza(-)eskuratze, hizkuntzaren eskurapen, lengoia eskuratze». Lokuzio horiek guztiak hitz elkarketa edo «izena + adjektibo erreferentziala» erabiliz osatu dira eta, Ensunzak (2002:

220) batzuetan aukera biak erabili daitezkeela esaten badu ere, azkenean lortzen den esanahia ez da bera. Horrela, «ekonomia-arazoak» (ekonomiaren edo ekonomiak dituen arazoak) eta «arazo ekonomikoak» ez dira gauza bera. Arazo bera erakusten dute «komunikazio-gaitasun» eta «gaitasun komunikatibo» lokuzioek. Gainera, beti bikote biak ezin dira osatu: «*hizkuntza(-)arazoa*» baina «arazo *linguistikoa*».

Azkenik, Ensunzak (2002: 215) dioenez, hizkera zientifikoan polise-miatik monosemiara jotzeko joera badago ere, euskaraz (pseudo-)sinonimoak sarri agertzen dira, kontzeptu berbera izendatzeko edo ñabarduraren bat gehitzeko; baina askotan bata zein bestea erabiltzen dira inolako be-reizketarik egin gabe. Hona zenbait adibide:

- gaitasun / konpetentzia;
- esakune / enuntziatu;
- esakuntza / enuntziazio;
- interakzio / elkarreragin;
- jakintza / ezagupen;
- kode-alternantzia / kode aldaketa / kode-txandaketa;
- hizkuntza minorizatu / hizkuntza gutxitu / mendeko hizkuntza;
- hiztun gutxiko hizkuntza / gutxiengoaren hizkuntza.

3. HIZKUNTZAREN DIDAKTIKAREN DATU BASEA

3.1. Lanaren xedea

Horrela, bada, goian aipaturiko hiru arrazoiengatik (normalizazio falta, gazteleren eragina eta euskaldunen gabeziak), euskarazko testuetan erabiltzen diren hainbat terminoren alor semantikoa mugatu gabe dagoela konturatu egin gara. Eta, neurri batean bederen, proiektu honen bidez egin daitezkeen proposamenek gabezia hori betetzen lagundu ahal dutela uste dugu. Izan ere, hizkuntzaren didaktikari buruzko datu base baten bidez, arlo horretan erabiltzen den lexiko berezia baino ez dugu jaso eta horrekin batera hitz bakoitzari buruzko ondoko informazioa: hitzaren ordaina erdaraz (gazteleraz, frantsesez eta ingelesez), hitzaren esanahia, hitz horren sinonimoa, kontzeptu bat definitzeko onetsiriko hitzaren aldaera, hitz horren arlo semantikoan ager daitezkeen bestelako hitzak eta hartara estekak ezarri. Halatan, datu base honetan lexikoari buruz jasotako informazio guztia erabil daiteke hizkuntzaren didaktikaren alorreko testuen euskara hobetze-ko ondoko helburuak kontuan izanik:

- Hiztegiaren alorrean landutako forma zuzenak/okerrak aztertzea eta idatzizko lanetan erabiltzeko proposamenak egitea.
- Erabilitako hiztegiaren hausnarketa egitea eta ekoizpenetan zuzen erabiltzea.

- Testuetan hitz elkartuen eta eratorrien alor semantikoa bereiztea.
- Ekoizpenetan sinonimoak eta antonimoak erabiltzeko proposamenak egitea.
- Alor honetako hitz berezien eta esamoldeen esanahia zedarritzea eta ahoz zein idatzizko ekoizpenetan egoki txertatzea.
- Euskararen normalizazioaren inguruko hausnarketa egitea.
- Itzulpenetarako hiztegia finkatzea eta hizkuntza bakoitzak gauzak adierazteko bere mekanismoak dituela ohartaraztea.
- Kontsultak egiteko, zalantzak argitzeko edota informazio gehiago jasotzeko argibidea izatea.
- Testuinguru jakinetan lexikoa egoki erabiltzea.

Hizkuntza eta literaturaren didaktika alorreko zenbait terminoren estandarizazio eta homologazio maila zehaztu nahi dugu hizkuntza ereduak bilatuz eta eskainiz. Helburua, beraz, hizkuntzaren didaktikan gaur egun garrantzitsuak diren kontzeptuen hustuketa eta definizioa egitea da.

3.2. Datu basea sortzeko irizpideak

Goian azaldutako egoeraz oharturik, «Hizkuntzaren didaktikari buruzko lexikoaren datu basea sortzea» deritzon ikerketa proiektuaren bidez lexikoaren ikerketen arloan eragin nahi izan dugu, eta bereziki hizkuntza eta literaturaren didaktikan euskaraz erabiltzen den lexikoan. Horretarako aukeratutako hitzen definizioak, sinonimoak, erreferentzia bibliografikoak eta beste hizkuntzetako baliokideak jaso dira. Bilketa lan horretan euskarazko lexiko zientifikoaren hainbat arazo agerian geratu dira: esanahiaren nahasketak, hizkuntza interferentziak, erabilera okerrak edota hitzen balio-kidetzatza anitza.

Izan ere, hitzen hedadura semantikoa zehaztea da komunikazio gaitasunen konpetentziatariko bat, diskurtsoa ulertuko bada. Abiapuntu horretatik proiektu hau mugatua da: ez dugu lexiko orokorra aztertu nahi izan, baizik eta hizkuntza eta literaturaren didaktikaren hiztegi berezia. Hori guztia lortzeko hizkuntza eta literaturaren didaktikaren hiztegi terminologikoaren datu base bat oinarritzko tresnatzat hartu dugu. Hori dela eta, lehenbiziz datu base bat diseinatu dugu ondoko irizpideak kontuan harturik:

- Hizkuntza eta literaturaren didaktikaren alorreko terminoen lexemak zehaztu eta aukeratu.
- Lexema horien erabileraren testuinguruak identifikatu eta jaso.
- Lexema horien erreferentzia bibliografiko zehatzak jaso: nork erabili duen, noiz, non (aldizkaria, liburua, komunikazioa...).
- Inglesezko, frantsesezko, gaztelerazko eta euskarazko hitzen sarreak: hizkuntza horien arteko interferentziak eta gainjartzeak arakatzeko.

3.3. Oinarrizko diseinua

Gurrutxagak eta bestek (2005: 6) corpus zientifiko baterako adierazitakoa geure eginez, datu base honen diseinuan, bera osatu duten hitzak eta testuak biltzeko eta eratzeko erabili diren irizpideak zehaztea lehenengo egin beharra izan da, datu basea baliabide eraginkorra izango bada. Hor-taz, egin dugun datu-base hau alor semantiko jakin batean ager daitezkeen lexikoaren aukera guztien lagin bat baino ez da. Gure asmoa da lagin hori ahalik eta adierazgarriena izatea, eta horretarako datu-basea diseinatzeke erabili ditugun irizpideak egotzi ahal zaizkie jasotako hitz eta definizioei eta jaso gabekoei. Diseinuaren xedea da helburu horretarako adierazgarria izango den lexiko-bilketa bat egitea lortzea. Eta horretarako gutxieneko irizpide batzuk jarri ditugu lanaren gida lerro nagusi: sarrera-hitzen kopurua, hautatutako sarrera-hitzen adierazgarritasuna, erabilgarritasuna eta dibertsitatea; hizkuntzaren didaktikaren adar guztien arteko oreka; erreferentzia-testu eredugarriak erabiltzea; jatorrizko testuen eta itzulpenezkoen arteko oreka; eta hizkuntza kalitatea bermatzea.

Harrezkero, goian adierazitako helburuak lortzearren eta oinarrizko diseinua abiaburu izan dugularik, lan honetan ildo nagusi bi jorratu ditugu: lehenengoa lexikogintzari dagokio eta bigarrena datu basea egiteari eta hornitzeari.

3.3.1. *Lexikogintza*

3.3.1.1. IRIZPIDEAK FINKATZEA

Lan honen beste helburuetariko bat izan da hizkuntza eta literaturaren didaktikaren alorreko zenbait terminoren estandarizazio eta homologazio maila zehaztea, hizkuntza ereduak bilatuz eta eskainiz. Baina aitortu beharra dago hasierako diseinuan argi zegoena korapilatu zaigula bilketa lana aurrera joan ahala eta arazo eta erronka berriak sortu zaizkigula. Hori dela eta, hasiera batean terminoak zeuden zeudenean jaso baditugu ere, berehala konturatu gara iturrien arabera, bi motatako arazoak konpondu behar genituela, batzuetan kontzeptu berbera identifikatzeko hitz edo esapide ezberdinak erabiltzen zituztelako eta, besteetan, jatorri bereko hitz berak edo antzeko hitzak erabiltzen bazituzten ere, hitz horiek grafiazko ñabardura bereziak zituelako. Laburbilduz, batetik baliokide ezberdinak erabiltzen zituzten eta, bestetik, forma (grafia, atzizki) ezberdinak. Adibidez:

- Baliokide ezberdinak: «ahozko hizkuntza / ahozko mintzaira» (en: *oral language*, fr: *langue orale*, es: *lengua oral*, *lengua hablada*); «egoerazko testuinguru / egokiera testuinguru» (en: *situational context*, *social context*; fr: *contexte situationnel*, *contexte de situation*, *contexte social*; es: *contexto situacional*, *contexto de situación*, *con-*

texto social); «ebaluazio formatzaile / prestakuntzazko ebaluazio / ebaluazio hezigarri / ebaluazio formatibo» (en: *formative evaluation*; fr: *évaluation formative*; es: *evaluación formativa*)...

- Forma ezberdinak (grafia, atzizkiak): «eduki-analisi / eduki analisi / edukiaren analisi»; «egokitzapen / egokitasun»; «egokitze / egokiera»; «ikasteko estrategia / ikaskuntza-estrategia»...

Egoera horren aurrean erabakiak hartu behar genituenez, hainbat iturri erabili ditugu erreferentzia bezala. Erreferentzia horiek mailaketa baten arabera ordenatu ditugu. Horrela bada, gorengo mailan Euskaltzaindiaren Hiztegi Batuko irizpideak eta Arauak jarri ditugu; bigarren mailan EHUko Euskara Zerbitzuak EHU-KO izendegiaren irizpideak (2003-05-07) erabili ditugu; eta hirugarren mailan euskararen normalizazioaren inguruan egindako bestelako lanak eta argitalpenak. Azken puntu honi dagokionez Ibon Sarasolaren (2007), edo UZEIren ekarpenak (1982, 1987) aipatu beharra dago.

Erabilitako irizpide horien arabera, zalantzazko kasuetan termino edo esapide bakar bat lehenetsi dugu eta lehengo sarrera-hitz bezala identifikatu ere. Horregatik termino horrexek jaso ditu proposaturiko definizioak eta bestelako erreferentziak. Bigarren mailan geratu diren terminoak ez ditugu erabat baztertu, baizik eta, sinonimotzat eta termino baten aldaeratzat harturik, lehen mailako sarrera-hitzarekin lotu ditugu.

3.3.1.2. HAUTAKETA LANA

Alde batetik, hizkuntzaren didaktikari buruzko iturriak (argitalpenak, artikuluak, itzulpenak...) oinarri hartuta, terminoen hautaketari eta bilketari ekin diogu. Izan ere, hizkuntzaren didaktikarako testuetan erabiltzen diren euskarazko hitzak jaso ditugu ondoko irizpideak kontuan harturik:

- Hautaketa: Iturri askotako testuak eta formatu anitzetan argitaratzen direnez eta, euskaraz askotan, materialak oso sakabanatuta agertzen direnez, oinarrizko lexikoa aukeratzeko lagina mugatu behar izan dugu. Horrela, bada, beren-beregi hizkuntzaren didaktikan usu erabiltzen diren testuak lehenetsi ditugu hiru formatu hauek onartuz: monografia, aldizkaria, web orria (guztira 98 erreferentzia bibliografiko ezberdin).
- Alorra: Hizkuntzaren didaktikak lexiko zabala hartzen du bere baitan. Batetik hizkuntzarena (literatura, hizkuntzalaritza: dialektologia, semiologia...); bestetik didaktikarena (psikologia, pedagogia, andragogia) eta, azkenik, gizarte izaera duen zientzia den aldetik, bestelako gizarte zientziena (soziologia, soziolinguistika...).
- Kontrastea: hautatutako hitz horien erabilera kontrastatzeko, inguruko erdaretan erabiltzen direnekin alderatu ditugu: ingelesa, frantsesa, gaztelera. Zeregin horretan hainbat iturri erabili dugu:

- Termikum: Canadako Gobernuaren hizkuntzalaritzari buruzko datu basea ingelesez, frantsesez eta gazteleraz.
- Eurodicautom: Europako Batzordearen hizkuntza ofizialetako terminoen datu basea.
- Euskalterm: Eusko Jaurlaritza/Uzeiren terminologia banku publikoa (euskaraz, ingelesez, frantsesez eta gazteleraz).
- Cercaterm: Generalitat de Catalunya eta TERMCAT terminologia zentroak egindako datu basea

Horrez gain, formatu elektronikoan kontsultatu erabilitako iturriek mota biko informazioa eman digute: batetik, behar genuen lexikoari buruzko informazioa eta, bestetik, geure datu basea diseinatzeko hainbat irizpide. Horrela, bada, garrantzitsuenak deritzegun hitzen zerrenda terminologikoa osatu dugu. Aipatu iturri horiek guztiak oinarri hartuta, hitzen aukeraketa egin dugu eta gure datu baseak hornitu dugu, eta esan bezala, hizkuntzaren didaktikari buruzko hitz soilak ez ezik horien definizioak ere bai. Funtsean honako datu hauek jaso ditugu era sistematikoan: a) hautatutako terminoa edo sarrera-hitza; b) sarrera-hitzaren baliokidea(k) ingelesez, frantsesez eta gazteleraz; c) sarrera-hitzaren iturri bibliografikoak: argitalpena, egilea, urtea, izenburua, argitaletxea, herria, orrialdea; d) egile bakoitzak sarrera-hitz bakoitzeko proposatzen duen definizioa, eta e) sarrera-hitzaren alor semantikoa mugatzeko hitz gakoak identifikatzea.

3.3.1.3. BILKETA LANA

Testuak biltzeko hiru bide erabili ditugu: a) testua formatu elektronikoan jasotzea; b) testua eskaneatzea; eta c) testua eskuz idaztea ordenagailuan. Testu elektronikoak erabiltzea erosoena eta fidagarriena da, testuak argitaratu bezala jasotzen direlako. Zenbaitetan ordea, ezin izan da testua formatu elektronikoan eskuratu, eta eskanerraren bidez digitalizatu behar izan dugu. Baina zenbait kasutan, itzuli behar izan dugun guztietan, kasurako, testuak zuzenean eskuz jaso behar izan ditugu ordenagailuan.

Bildutako datuak datu-basera pasatzean, jatorrizko formatuaren hainbat ezaugarri galdu dira, hala nola letra-mota eta tamaina, letraren estiloa (etzana, lodia...) laukiak eta tabulazioak, datu-basearen estiloa zurrunagoa baita.

3.3.2. *Datu basea: Lexique-pro*

Lexikoaren bilketa aurrera joan ahala, datu-basea eraikitzeari ekin diogu eta horretarako software libreen alorra arakatu dugu, eta gure lanerako Lexique-pro programa erabiltzea erabaki dugu. Hainbat abantaila ditu programa honek: batetik, lexikoa lantzeko diseinaturiko programa da; bestetik, bilatzen genuen software librea; hirugarrenik interfazea erakargarria du

eta, ikusiko dugunez, aukera anitzekoak, eta, azkenik, datu-basearen zenbait alor aldeztu aurretik erabakita badaude, beste batzuk sortu edota eraldatu daitezke. Hauxe da, beraz, HIZDABA hizkuntzaren didaktikaren datu basearako hautatu dugun programa.

3.3.2.1. LEXIQUE-PROREN EZAUGARRIAK

Sil International erakundeak sortu zuen Lexique Pro 2004an. Egin dugun hizkuntzaren didaktikaren datu basea Lexique Pro (2.8.6) programan oinarrituta dago. Lexique Pro freewarea da eta, beraz, dohainik eskaintzen da interneten bidez datuak partekatzeko. Lexique Pro programa interaktiboa da eta beraren bidez lexikoak editatu eta irakur daitezke. Hitzen kategorien artean eta hitzen sarreretan esteka ugari dituzenez, era askotako kontsultak eta itzulketak egin daitezke. Horrez gain hitzak bilatzeko sistema bat dauka eta erraz esportatu daiteke beste erabiltzaileek lexikoa kontsultatu dezaten.

Sil International duela 70 urte baino gehiago sortu zen elkarte da, ikerketa eta dokumentu anitzen bidez, munduko hizkuntza gutxiagotuen berri emateko eta, bide batez, hizkuntza horiek gara daitezen laguntzeko. Sil Internationalek bere zerbitzu eta baliabideak erabiltzaile guztien esku uzten ditu beraien sinesmen erlijiosoa, ideologia politikoa, sexua, arraza edo jatorri etnikoa kontuan hartu gabe. Sil-ek gobernuekin, herrialde aniztaketako gobernuen kanpoko erakundeekin eta mundu osoko hizkuntza elkarrekin elizekin eta herriko elkarrekin lan egiten du. UNESCOren (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) kontsultarako erakundea da.

3.3.2.2. ESTEKAK

Programa hau erraz erabili daiteke eta datuak argi irakur daitezke leihotako interaktibo batean. Hitzen sarrerak leihotako ezkerreko aldean agertzen dira ordenaturik. Leihotako eskuma aldeko alfabetoaren hitzei sakatuta, berriz, letra horiei dagozkien hitz-zerrendak agertzen dira. Estekei sakatuz hiztegian zehar ibil daiteke. Hauexek dira esteka garrantzitsuak: sinonimoak, erreferentzia gurutzatuak, azpi-sarrerak, sarrera nagusiarekin erlazaturiko hitzak eta bibliografiaren erreferentziak.

3.3.2.3. AURKIBIDEAK ETA BILAKETAK

Sarrera-hitzen aurkibideak sortu eta kontsultatu daitezke hainbat hizkuntzatan: Datu base honek euskara du hizkuntza nagusia; hala ere, erabilitako euskarazko hitzen baliokideak ingelesez, frantsesez eta gaztelaraz aurki daitezke. Aurkibide honetan hitzak atzekoz aurrera ere ordenatu daitezke eta, horrela amaiera bereko (edo atzizki bereko) hitzak errazago identifikatu daitezke.

Terminoak era askotan bila daitezke: pantailaren ezker aldeko alfabeto erabiliz; pantailaren eskuinaldeko hitzen zerrenda erabiliz edo «Bilatu/Buscar» erlaitza erabiliz.

Aurrekoek gain datu base honetan erabilitako dokumentuak eta artxi-
boak ere eskura daitezke ohiko formatuetan (doc, pdf).

3.3.2.4. EDIZIOA

Programa hau bi modutan erabil daiteke, irakurle moduan edo editore moduan. Editatzeko baimena izanez gero, datu base hau eralda daiteke, hitzak gehituz edota ezabatuz. Editoreak honako aukerak eskaintzen ditu: erregistro berria sartu edo zaharra ezabatu; erregistroak kopiatu eta eraldatu; erregistro batean alor bat gehitu edota beste bat ezabatu; erregistroak eta alorrak moztu, kopiatu eta itsatsi.

3.3.2.5. TERMINOAK ETIKETATZEA

Sarrera-hitzak eta euren definizioak eta bestelako ezaugarriak zeintzuk ziren behin erabakita, aldeztu aurretik zehatutako alor batzuen arabera etiketatatu behar dira datu basean sar daitezkeen. Erregistratzeko etiketatze modu honek badu abantailarik: alorretako etiketa guztiak aldi berean agerian daudenez, erregistroak zuzenean erraz sar daitezke, arlo batetik edo artxibo batetik bestera joateko klikatu barik. Programak aukera gehiago eskaintzen baditu ere, hala nola argazkiak txertatu edo hitzen ezaugarri morfologikoak gehitu, guk alor hauek zedarritu ditugu ondoko etiketen bidez:

Terminoen etiketak:

<code>\lx:</code> Sarrera-hitza.	<code>\sy:</code> Sarrera-hitzaren sinonimoa eta azpi-sarrera (esteka).
<code>\cf:</code> Erreferentzia hitzak. Sarrera-hitza definitzeko erabilitakoa alor semantikoak (esteka).	<code>\fv:</code> Erref. bibliografikoaren laburpena eta esteka, (Abizena, urtea, orrialdea).
<code>\ge:</code> Inglesezko baliokidea(k).	<code>\ev:</code> Erref. bibliografikoaren laburpena, estekarik gabe.
<code>\gn:</code> Frantsesezko baliokidea(k).	<code>\xv:</code> Definizioa. Erref. bibliografiko bakoitzak bere definizioa erakusten du.
<code>\gs:</code> Gaztelerazko baliokidea(k).	<code>\dt:</code> Data (eguna / hilabete / urtea).
<code>\ff:</code> Erreferentzia bibliografiko osoa agertzen deneko artxiboarekiko esteka. Programa honek ohiko artxi- boak onartzen ditu: .doc, .txt, .pdf, .html, .jpg.	

4. IKERKETAREN EMAITZAK

Lehenengo eta behin, egitasmo guztietan bezala argi-ilunak izan ditugula onartu beharra dago eta, orokorrean, hasierako egitasmoa bete badugu ere, espero baina lan handiago izan dugu: batetik arazo batzuk aurreikusi ez ditugulako, adibidez, datu-basearen konplexutasuna; eta, bestetik, hizkuntzaren didaktikaren lexikoaren hautaketan hasieran jarritako irizpideak kasu askotan erabiltzerik ez dutelako, hala nola hitz baten alor semantikoa mugatzea diziplina anitzetan erabiltzen bada («gaitasuna / konpetentzia», adibidez), edo, lexikoaren zabalkundearen bidez, erregistro orokorreko hitz batzuen aukeratzea eta zedarrantzea («eremu / alor / esparru», adibidez). Hala ere, aipatu arazo horietaz eta beste batzuez egin dugun hausnarketa eta eskaintzen ditugun materialak baliagarriak izan daitekeelakoan gaude hizkuntzaren didaktikaren lexiko berezia inoiz zehatuko bada.

4.1. Eragozpenak

Aurrekoari jarraituz, ikerketa honen lorpen aipagarrienak zehaztu baino lehen, izan ditugun gabeziak eta ezinak aipatu nahiko genituzke. Batetik, hizkuntzaren didaktikan erabil daiteken material bibliografikoa sakabanututa dagoenez, eta batez ere erdaraz dagoena eskerga denez, nahi baino aukeraketa mugatuago egin behar izan dugu, iturri erabilgarrienera joz. Hautaketa horren arabera erabilitako bibliografia guztia proiektuaren erreferentzia bibliografikoetan jasota dago, ez baitu merezi erabil genezakeena baina egiatan erabili ez duguna aipatzea.

Bestetik, sarrera-hitz bakoitzaren erreferentzia bibliografiko zehatza jaso badugu ere, hots, egilea/erabiltzailea, argitaratzeko formatua (web, aldizkaria, monografia), urtea eta bestelako ezaugarriak, ez dugu sistematikoki jaso hitz horrek zein zientziarekin partekatzen duen alor semantikoa eta bakoitzean duen adiera berezia. Horrelakoetan saiatu gara didaktikatik orokorrean eta hizkuntzalaritzatik hurbilen dituzten adierak jasotzen, baina bestelako zientzietako alorrak aipatu gabe, zehaztapen maila hori beti argi ez zegoelako.

Eta azkenik, gure hasierako asmoa sarrera-hitzen ezaugarri linguistikoak jartzea bazen ere, ez dugu atal hori landu. Hainbat arrazoik bultzatu gaituzte erabaki hori hartzera. Lehenik, hitzek bere benetako balioa testuan txertatuta hartzen dute eta, beraz, alferrik zen hitz beraren aukera guztiak zedarrantzea testuingurutik kanpo. Adibidez, «analfabeto» izan daiteke izena edo izenondo eta testuan txertatuta funtzio ezberdin bete ahal ditu; beste horrenbeste «egoki» hitzarekin gertatzen da, izenondo edo aditz laguna izan daitekeelako. Bigarrenik, erdarekiko baliokide gramatikalak kasu guztietan ez zetozen bat, eta horrek lau hizkuntzatan batera egin nahi izatean zailtzen zuen sailkapena. Are gehiago, esapide eta alokuzioetan arazoa korapilatzen zen. Adibidez:

- Hitzen kategoria gramatikalak: «elkarlaneko ikasketa» (eu: izenlaguna + izena) / «*aprendizaje cooperativo*» (es: izena + adjektiboa).
- Hitzen ordena: «eragozpen linguistiko» (eu: iz.+adj.), «hizkuntza(-)eragozpen» (eu: izlag.+iz. / hitz elkarketa); «*language barrier*» (en: izlg.+iz.), «*barrera lingüística*» (es: iz.+adj.).
- Kontzeptuen osagai kopurua: (eu) «gainetikako irakurketa», (en) «*skimming, skim-reading*», (fr) «*lecture en diagonale, lecture intégrale*», (es) «*lectura integral*»; edo (eu) «hiztun gutxiko hizkuntza», (en) «*minority language, language minority*», (fr) «*langue minoritaire*», (es) «*lengua minoritaria*».

Eta hirugarrenik, terminoak osatzeko hizkuntza guztiek ez dituzte mekanismo berberak erabiltzen. Adibidez «egokiera / egokitze» (eu), terminoa modu ezberdinez osatu da: lehenengo izen eratorria da eta, bigarrena, aditza. Hitz bi horiek morfosintaxiari dagokionez ezaugarri ezberdinak dituzte, lehenengoak ez du aurreko hitzean nominatiboa onartzen, genitiboa baizik («hura egokiera* / haren egokiera») eta bigarrenak, ordea, biak onartzen ditu («hura egokitzea / haren egokitzea»). Hitz horren baliokideak («*accommodation*» (en), «*accommodation*» (fr), «*acomodación*» (es)) jatorri bera dute beste hizkuntzetan: latinetik «*accommodatĭo, -ōnis*».

4.2. Datu basearen aukerak eta erabilerak

Hala ere, aipatutako eragozpenak gorabehera, ikerketa honek izan du emaitza onik. Zentzu zabalean, datu-base hau hizkuntza aztertze baliabide bat da, lexikoaren alor bati buruz hainbat informazio biltzeaz eta sistematizatzeaz gain, informazio hori berreskuratzeko aukera asko eskaintzen dituelako. Horretarako diseinatu dugun datu base honen bilatzaile sistemak hainbat aukera eskaintzen ditu. Horrez gain, hitz edo lokuzio bakoitzari buruzko informazio anitz eskaintzen du, hala nola hitz horien baliokideak, definizioak, edo euren erreferentzia bibliografikoa.

4.2.1. Bilatzaileak

- Bilatu nahi den hitza edo lokuzioa (edo horien hasierako elementuak) bilatzailean zuzenean idatziz gero, bilatzaileak arin aurkituko du hitz hori.
- Aurkibide alfabetikoak hasiera bereko letra duten hitz zerrenda aurkezten du, ondoan hitz bakoitzaren baliokideak ingelesez, frantsesez eta gazteleraz dituelarik.
- Sarrera-hitz guztien erregistroa zerrendatuta erakusten du lau hizkuntza hauetan: euskaraz (eu), ingelesez (en), frantsesez (fr) eta gazteleraz (es).
- Erregistroak atzekoz aurrerako ere zerrenda daitezke.

4.2.2. *Informazio mota*

- Sarrera-hitz bakoitzaren baliokideak ingelesez, frantsesez eta gazteleraz.
- Sarrera-hitz bakoitzari buruzko definizio ezberdinak.
- Definizio horien egileak eta euren erreferentzia bibliografikoak.
- Sarrera-hitz bakoitzaren definizioetan ager daitezkeen bestelako hitzak eta sinonimoak.

4.2.3. *Informazioaren erabilera*

- Datu basean jasotako informazio guztia modu askotan igorri, jaso eta erabil daiteke, programak horretarako eskaintzen dituen baliabideei esker: doc., html. eta txt. formatuetan.
- Programa ez dago itxita, beraz beti aldatu, hobetu eta osatu daiteke, ekarpen berriak jasoz.
- Sarrera-hitz guztiak era sistematikoan jaso dira eta programak automatikoki sailkatzen ditu. Gurean hiru irizpide erabili ditugu: alfabetoarena, hizkuntzena eta alor semantikoaren hitz gakoena.

4.2.4. *Informazioaren aplikazio eremuak*

- Terminologiaren normalizazioan, zalantzazko kasuetan sarrera-hitz jakin bat lehenesten dugulako.
- Hiztegiak espezializatuan, hizkuntzaren didaktikaren alorrerako hiztegi corpus bat zedarritu eta jaso dugulako.
- Irakaskuntzan oro har eta hizkuntzaren didaktikan bereziki, hainbat atal lantzen lagundu ahal duelako datu base honek: terminologia espezifikoa (lexikoa, adierak, alor semantikoak), itzulpengintza edo testuen idazketa.

5. **AZKEN HAUSNARKETAK**

Beste askotan bezala, hizkuntzaren didaktikaren arlo honetan ere gabeziak nabarmenago agertzen zaizkigu emandako urratsak baino. Baina ez dugu ahaztu behar alor honetako terminologiari dagozkion arazoak, orokorrean, euskararenak ere badirela eta, bereziki, hizkera teknikoarenak. Esan bezala, arazo hirukoitza daukagu: estandarizazio falta, erdaren eragina eta erabiltzaileen gabeziak. Arazo horiek areagotzen dira hizkera teknikoaren kasuan, batetik eguneroko beharrezanean erantzuteko hitz berriak sortzen direlako eta, bestetik, termino berri horiei aurre egiteko, ikerlariak proposamen anitzak egiten dituztelako.

Egin dugun lan honek arazo horiek guztiak konpondu ezin baditu ere, hizkuntzaren didaktikaren arloan terminologiaren egoera erakusten digu behinik

behin. Baina gauza bat da egoera baten berri ematea eta bestea, guztiz beste-lakoa, egoera horri nola erantzun beharko geniokeen asmatzea. Geure aldetik lan honen bidez eskaintzen dugun datu basea hausnartzeko tresna baliagarria izan daitekeelakoan gaude eta, hortik abiatuta, terminologiaren egoera hobetzeko proposamenak egin. Baina gorago esan bezala, azken batean, erabilerak berak eta autoreen ekarpenek erabakiko dute hizkuntzaren didaktikan erabiltzen den terminologiaren egokitasuna eta erabilgarritasuna.

Hizkera zientifikoak orokorrean eta hizkuntzaren didaktikarenak zehazki hainbat erronka ebatzi behako dituzte egokitzapen eta zehaztapenaren ibilbide horretan: euskara batutik hizkera tekniko-estandarrera igarotzea, egunero sortzen diren beharrian berriei erantzutea eta horretarako arloko espezialisten parte-hartzea. Ildo horretatik gure lanak ere lagundu ahal du zeregin horretan: batetik hizkuntzaren didaktikari dagokion lexikoaren alor bat identifikatu eta mugatu dugulako; bestetik, itzulpenaren arazoei erantzuteko, beste hizkuntza batzuetako baliokideak ezarri ditugulako, eta, azkenik, termino horiek definitzeko eta testuingurua zehazteko hainbat informazio eskaintzen ditugulako.

Jasotze-data: 2009/05/22

Onartze-data: 2009/07/24

Abstract

This piece of work is in line with the project approved by the UPV (NUPV07/02: "Creation of a database regarding to lexical didactics in the language") and through it we have intended to integrate terminology used in the teaching of the language. To this purpose, definitions of the selected terms, the synonymous, bibliographic references and equivalence in other languages, have been collected. In the research work some problems brought about by the scientific terminology in basque language have arisen: confusion in the meaning of words, linguistic interferences, incorrect use of terminology, and different acceptance of terms. In conclusion, in the language didactics, just like in other fields of the scientific language, the lack of standardization and homologation of the used terms, makes difficult the teaching of the language.

Key words: *University teaching. Database. Terminology. Standardization. Language. Didactics. Linguistic interference.*

El presente trabajo se enmarca dentro de un proyecto aprobado por la UPV (NUPV07/02: «Creación de una base de datos referente al léxico de la didáctica de la lengua»), y por medio del cual se ha pretendido reunir en una base de datos la terminología utilizada en la

didáctica de la lengua. Para ello se han recogido las definiciones de los términos seleccionados, sus sinónimos, referencias bibliográficas y equivalencias en otras lenguas. En el trabajo de búsqueda han quedado patentes algunos problemas que presenta la terminología científica en euskara: confusiones en el significado, interferencias lingüísticas, usos incorrectos y acepción diversa de los términos. En definitiva, en la didáctica de la lengua, al igual que en otros ámbitos del lenguaje científico, la falta de estandarización y homologación de los términos utilizados dificulta su propia didáctica.

Palabras clave: Enseñanza universitaria. Base de datos. Terminología. Estandarización. Lengua. Didáctica. Interferencia lingüística.

Le présent travail s'inscrit dans le cadre d'un projet approuvé par l'UPV (NUPV07/02: «Création d'une base de données concernant le lexique de la didactique de la langue»), et au moyen duquel on a essayé de réunir dans une base de données la terminologie utilisée dans la didactique de la langue. Pour cela on a recueilli les définitions des termes choisis, les synonymes, références bibliographiques et équivalences dans d'autres langues. Les travaux de recherche ont montré quelques problèmes que la terminologie scientifique présente en langue basque: confusions dans le signifié, interférences linguistiques, utilisations incorrectes et acceptions diverses des termes. En définitive, dans la didactique de la langue, comme dans d'autres domaines du langage scientifique, le manque de standardisation et d'homologation des termes utilisés rend difficile sa propre didactique.

Mots clé: Enseignement universitaire. Base de données. Terminologie. Standardisation. Langue. Didactique. Interférence linguistique.

BIBLIOGRAFIA

- Ensunza, M.; Etxebarria, J.R. eta Iturbe, J. (2002): *Zientzia eta teknikarako euskara: zenbait hizkuntza baliabide*. Bilbao: UEU.
- Euskaltzaindia: *Hiztegi batua*. <http://www.euskaltzaindia.net/hiztegiatua> (2009-05-15).
- Gurrutxaga, A.; Areta, N.; Leturia, I.; Saiz, R.; Alegria, I.; Artola, X.; Diaz de Ilaraza, A. eta Ezeiza, N. (2005): «Zientzia eta Teknologiareen corpusa». In Txurruka, J.M. eta Barrutia, E. (argit.): *Euskera zientifiko-teknikoa: normalizaziotik homologaziora*. (319-370). Bilbao: Mendebalde Euskal Kultur Alkartea.
- Kintana, X.; Tobar, J. (1977): *Euskal hiztegi modernoa*. Bilbao: Cinsa.
- Lexique Pro (2004): <http://www.lexiquepro.com/> (2009-05-02).
- Literatura Ikerketa Batzordea (2008): *Literatura terminoen hiztegia*. Bilbao: Euskaltzaindia.

- Orpustan, J.B. (1997): *Basque eta Français: méthode abrégée de traduction*. Baigorri: Izpegi.
- Santiago, K; Oihartzabal, L.; Lukas, J.F.; Pikabea, I. (2001): *Hezkuntza Ikerkuntzarako Lexikoa / Léxico de Investigación Educativa / Educational Research Lexicon / Lexique de Recherche Educative / Lexic d'Investigació Educativa*. Donostia: Erein.
- Sarasola, I. (2007): *Euskal hiztegia*. Donostia: Elkar.
- Sil International (2004): <http://www.sil.org/> (2009-05-15).
- UZEI (1982): *Hizkuntzalaritza hiztegia*. Donostia: Elkar.
- UZEI (1987): *Glottodidaktika hiztegia*. Donostia: HABE.
- UZEI: *Euskalterm*. http://www1.euskadi.net/euskalterm/indice_e.htm (2009-05-15).
- Zabala, I.; Elordui, A. (2005): «Euskara zientifikoaren normalizazioa: hizkuntzalarien ekarpena. In Txurruka, J.M. eta Barrutia, E. (agit.): *Euskera zientifiko-teknikoa: normalizaziotik homologaziora*. (15-53). Bilbao: Mendebalde Euskal Kultur Alkartea.

ERANSKINA

Terminologiaren datu base bat hizkuntzaren didaktikarako

The screenshot displays the 'Hizkuntzaren Didaktika - Lexique Pro' application. The main window is titled 'akulturazio' and contains the following text:

akulturazio

Inglés: acculturation
 Français: acculturation
 Español: aculturación

Ver: egokitzejarrera, eragite

Ruiz Bikandi, 2000: 69

Kultura berri baten egokitze prozesua. Prozesu honek pentsamenduan, sentimenduetan eta gizartearekiko jarreran aldaketak eragiten ditu. Ruiz Bikandi, 2000: 69

UZEI, 2007

Kultura batek bere jatorrizko ezaugarriak galtzeko prozesua, aldi berean beste kultura batenak hartuz.

A floating window titled 'RuizBikandi2000 - Bloc de notas' contains the following text:

Ruiz Bikandi, U. (2000). Didáctica de la segunda lengua en la educación infantil primaria. Síntesis: Madrid.